

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.22.02>

УДК 94(477.63)»1920/1932

Діденко Катерина,

викладач кафедри всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ДІЯЛЬНІСТЬ ДНІПРОПЕТРОВСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗАХИСТУ НАУКОВОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У 1920-Х – 1932 РР.

У статті досліджено досвід взаємодії державної влади та інтелігенції у 1920-х роках. Доведено, що формування радянською владою нового суспільства спричинило втрату науковою інтелігенцією свого статусу, майна та елементарних засобів до існування. Для поліпшення матеріального та морального становища українських науковців було видано низку нормативних актів та створено організації. Установлено, що відсутність уваги з боку радянської влади до проблем і становища представників інтелектуальної праці змушувала останніх до самоорганізації із захисту своїх прав та інтересів. Майданчиками для вирішення матеріально-побутових проблем науковців стали ВУКСУ, секції наукових працівників та будинки вчених. Створенням ВУКСУ влада намагалася показати псевдотурботу про збереження науковців для подальшого їх залучення до соціалістичного будівництва.

Питаннями поліпшення матеріального становища науковців у регіонах та організацією їхньої діяльності займалися секції наукових працівників. На прикладі Дніпропетровської секції наукових працівників досліджено їхню організаційну структуру, завдання та результати діяльності. Першочерговими на порядку денному стали завдання матеріально-побутового забезпечення науковців, організації відпочинку та дозвілля. З'ясовано, що Дніпропетровська секція наукових працівників виступила ініціатором створення у місті Будинку вчених. Ключовим питанням у роботі правління Будинку вчених була турбота про перетворення установи на епіцентр наукового життя регіону.

Із часом фактично через ВУКСУ, секції наукових працівників та будинки вчених радянська влада намагалася здійснювати «ідеологічне оздоровлення» науковців та сприяти їх радянзації. У зв'язку з політичними подіями кінця 1920-х років основний напрям роботи Будинку вчених починає змінюватися з культурно-освітнього на масово-політичний.

Ключові слова: УСРР, радянська влада, інтелігенція, ВУКСУ, Дніпропетровська секція наукових працівників, Будинки вчених.

Didenko Kateryna. Activities of Dnipropetrovsk organizations for the protection of scientific intelligentsia in the 1920s – 1932 year

The article examines the experience of interaction between state power and the intelligentsia in the 1920s. It is proved that the formation of a new society by the Soviet government caused the scientific intelligentsia to lose its status, property, and basic means of subsistence. Several laws and regulations have been issued, organizations have been established to improve the material wealth and moral integrity of Ukrainian scientists. It has been established that the lack of Soviet authorities' attention to the problems and position of representatives of intellectual labor forced them to self-organize to protect their rights and interests. VUKSU, the Section of Researchers, the House of Scientists have become platforms for solving scientists' problems of material standards and living conditions. By creating VUKSU, the authorities have tried to show pseudo-concern for the scientists' support and their further involvement in the establishment of socialism.

The Section of Researchers has had to cope with the issues of improving the financial situation of scientists in the regions and the organization of their activities. With the help of the analysis which was made on the example of Dnipropetrovsk Section of Researchers, it has been illustrated its organizational structure, tasks, and results of its activity. The tasks of material security and living conditions support of scientists, organization of their recreation and leisure time have been top of the agenda. It is found out that the Dnipropetrovsk Section of Researchers initiated the creation of the House of Scientists in the city. The key issue in the work of the board of the House of Scientists has become the concern for the transformation of the institution into the center of scientific life in the region.

Over time, owing to the VUKSU, the Section of Researchers, and the House of Scientists, the Soviet government have tried to implement "ideological rehabilitation" of scientists and contribute to their "Sovietization". Due to the political events of the late 1920s, the main direction of the House of Scientists activity began to change from cultural and educational to mass and political.

Key words: USSR, Soviet authorities, intelligentsia, VUKSU, Dnipropetrovsk Section of Researchers, House of Scientists.

Серед пріоритетних завдань, що сьогодні стоять перед урядами переважної більшості країн світу як у довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі – створення ефективної системи соціального захисту населення, здатної вирішувати нагальні та перманентні соціальні проблеми. Потреба соціального захисту населення в незалежній Україні набуває особливої актуальності в умовах нестабільності соціально-економічного розвитку нашої держави та військового конфлікту на Сході. Особливо гострою є необхідність переосмислення підходів держави до питань щодо найбільш уразливих категорій населення, до яких відносимо й науковців.

Трансформація суспільно-політичних відносин, що має місце на переломних етапах історії, завжди негативно відбивається на найбільш уразливих верствах суспільства. Сьогодні варта уваги трагедія передової частини інтелігенції, яка тривалий час готувала революцію в Російській імперії й опинилася непотрібною для нової радянської влади. Боротьба з «буржуазною інтелігенцією» вилилася в її масові репресії. І якщо найкращі представники російської інтелігенції стали жертвами профілактично-педагогічної акції під умовною назвою «філософський пароплав» та підлягали висланню за кордон, то найкращі представники української інтелігенції через страх чекістів перед можливістю інтелектуального посилення зарубіжних центрів української політичної еміграції опинилися у віддалених губерніях РСФРР. Тому важливим є вивчення досвіду взаємодії державних інституцій та інтелігенції на таких переломних етапах розвитку держави й суспільства і винесення уроків від такої взаємодії.

Падіння Російської імперії та встановлення більшовицької радянської влади з її лозунгами будівництва соціалістичної держави стали ключовими за своїми наслідками подіями світової історії ХХ ст. Вони започаткували грандіозний експеримент партії більшовиків зі створення нового суспільства, відносини в якому повинні були відповідати «споконвічним сподіванням трудящих», визначити вектор розвитку світової цивілізації. Усі ці події спричинили втрату науковою інтелігенцією статусу, майна і засобів до існування. Ця категорія людей в один момент опинилася поза межею бідності. Пайки, які вони отримували від радянської держави, були нижчими від голодної норми.

Ключовою фігурою у перемовинах з очільниками радянської влади щодо вирішення катастрофічного становища, в якому опинилися науковці, виступив пролетарський письменник М. Горький. Саме завдяки його закликам у переписці з головою Ради Народних Комісарів РСФРР В. Леніним та Народним комісаром просвіти А. Луначарським усіма силами сприяти зближенню науковців з радянською владою, уряд 23 грудня 1919 р. прийняв декрет, яким для діячів науки встановлювався спеціальний посилений пайок, що відносився до третьої категорії (В) [1, с. 922].

У цей же самий день виконком Петроградської ради прийняв постанову про створення Петроградського комітету поліпшення побуту вчених (ПетроКУБУ), який очолив М. Горький. Дозволено було також створювати будинки вчених, що ставали центрами порятунку науковців після лихоліть війни та революцій. Вони з'явилися у той час, коли науковці опинилися поза увагою нової влади.

Історія створення та діяльності будинків вчених і секцій наукових співробітників в УСРР не отримала комплексного дослідження, зустрічаються лише поодинокі наукові напрацювання. Так, створення та діяльність Київського будинку вчених висвітлено у статтях с. Білоконя [2], А. Калініної та О. Луговського [3]. Діяльність Дніпропетровського будинку вчених частково висвітлено у дослідженні О. Луговського [4]. Автор цієї статті ставить за мету на прикладі діяльності Дніпропетровського будинку вчених та Секції наукових працівників місцевого окружного відділу дослідити взаємовідносини органів радянської влади та науковців, проаналізувати більшовицьку державну політику щодо наукової інтелігенції у 1920–1930-х роках. Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові та історичні підходи і принципи, застосовано загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні методи дослідження.

Зі встановленням радянської влади в Україні складним стало матеріальне становище й її наукової інтелігенції. На кошти, які отримували науковці за свою працю від нової влади, не можна було купити навіть фунт хліба на день. Щоб вижити і прогнати свої сім'ї, науковці змушені були залишати роботу в містах та переїздити в села, де займалися учительством або сільським господарством [5, с. 98]. Обійтися без інтелектуальних кадрів влада не могла, тому мала вживати хоча б елементарних заходів для забезпечення нормального фізичного стану науковців. Для того щоб хоча б якось поліпшити ситуацію і зберегти науковий потенціал радянської республіки для подальшого соціалістичного будівництва, розвитку народного господарства і культури, РНК УСРР 31 жовтня 1920 р. видала Декрет «Про поліпшення становища вчених спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва» [6, с. 3]. Цей документ хоча і носив досить формальний характер, однак вселяв хоч якусь надію на увагу з боку держави.

У другій половині 1921 р. РНК УСРР було прийнято низку нормативних актів, якими намагалися поліпшити соціальне становище науковців. На підставі спеціального Положення, прийнятого Радою Народних Комісарів УСРР 31 жовтня 1921 р., був створений Всеукраїнський комітет сприяння вченим

(ВУКСУ), що складався з 21 особи [7, арк. 7]. До компетенції ВУКСУ входили облік і кваліфікація наукових працівників, сприяння підвищенню їхнього матеріального рівня, поліпшення умов проживання, преміювання, видачі додаткового академічного забезпечення тощо. Усе це владою пояснювалося як крайня необхідність «...збереження наукових сил і особливо цінних працівників науки, мистецтва і літератури, необхідних для соціалістичного будівництва, розвитку народного господарства і культури, а також для дієвого забезпечення потреб робітничо-селянської оборони» [8, арк. 4].

Місцеві відділення ВУКСУ створювалися у великих містах із розвиненою науково-освітньою, художньо-мистецькою інфраструктурою. Вони діяли при виконкомах і включали представників органів влади, професійних спілок і закладів вищої освіти. У малих містах Комітет мав своїх уповноважених [9, с. 100]. Фактично ВУКСУ, як і секції наукових робітників, що діяли по лінії Всеросійської центральної ради професійних спілок при губкомах, мали завданням разом із матеріальною підтримкою та оздоровленням інтелектуальної еліти держави здійснювати й ідеологічне оздоровлення та сприяння її радянській. Засобами реалізації політики стосовно інтелігенції були будинки вчених, які мали сприяти організації наукової спільноти навколо основних проблем соціалістичної реконструкції народного господарства і культурної революції; створювати необхідні умови для обговорення окремих наукових проблем, обміну досвідом і досягненнями; організувати різні форми культурного відпочинку для членів Будинку вчених; сприяти укріпленню наукових зв'язків радянських вчених із колегами з-за кордону [10, арк. 66].

Питаннями поліпшення матеріального становища науковців регіону та організації їхньої діяльності займалися губернський відділ профспілки «РОБОС» та Секція наукових працівників, створена при ньому у грудні 1921 р. Такі секції були організовані і діяли у найбільших містах України. На початку лютого 1925 р. на Першому всеукраїнському з'їзді наукових працівників було створено Всеукраїнське центральне бюро Секції наукових працівників на чолі з академіком Д. Багалієм. За даними статистики, кількість членів секцій наукових працівників постійно зростала і станом на 1 жовтня 1927 р. секції наукових працівників діяли у 16 містах України та налічували у своєму складі 3 559 осіб, що становило 79,8% науковців республіки [11, с. 92].

Дніпропетровська секція наукових працівників об'єднувала у своїх лавах 304 науковців гірничого, медичного інститутів та Інституту народної освіти, а також співробітників технікумів, робітничих факультетів та дослідницьких кафедр. Штатними співробітниками Секції були голова, його заступник та секретар. 9 грудня 1927 р. на загальних зборах членів СНП було обрано Бюро Секції у складі 12 дійсних членів та двох кандидатів. Майже всі члени Бюро входили до складу семи постійно діючих робочих комісій: кваліфікаційної, тарифно-економічної, культурно-освітньої, з організації роботи їдальні, з розподілу академічного забезпечення, курортної та житлової. Двічі на місяць Бюро проводило пленарні засідання, на яких обговорювалися питання заробітної плати науковців, вирішувалися їхні житлові проблеми, призначення матеріальної допомоги, розподілялися путівки до санаторії та будинків відпочинку тощо [12, арк. 2].

Виходячи з того, що переважна більшість науковців була працівниками закладів вищої освіти, Секція наукових працівників мала там свої осередки та уповноважених. Уповноважені обиралися на загальних зборах наукових співробітників закладу і були представниками інтересів науковців в органах влади регіону. Вони регулярно запрошувалися на засідання Бюро СНП, мали доручення виносити на обговорення Бюро питання, що стосувалися матеріальних та правових інтересів науковців конкретних навчальних закладів, а також виконували завдання Бюро та виносили на обговорення окремих колективів питання, що піднімалися на засіданнях СНП. Загалом це були питання, що стосувалися організації роботи закладів вищої освіти: погодження навчальних планів, бюджетів, виборів деканів факультетів, обговорювалися колективні договори тощо [12, арк. 3].

Важливими були питання, що стосувалися матеріально-побутових умов учених. Воно набувало особливої актуальності у зв'язку зі змінами нормативно-правової бази регулювання питань житла та забезпеченням у цих питаннях інтересів науковців. Члени житлової комісії СНП брали активну участь у засіданнях комісій міської ради із цих питань, подавали свої пропозиції щодо визначення розмірів додаткової житлової площі для науковців. Незадоволення темпами вирішення цих питань породжувало низку конфліктів між міськрадою та Бюро СНП, що змушувало останніх звертатися до виконкому, прокуратури, житлової спілки тощо. Пробуксовування у вирішенні питання житла для науковців змусило членів СНП шукати альтернативні шляхи розв'язання проблеми та взятися до організації житло-будівельного кооперативу. Однак пророблена велика організаційна робота із цього питання, пошуки земельної ділянки під забудову та коштів для реалізації проекту бажаного результату так і не принесли.

Дніпропетровська секція наукових працівників стала ініціатором створення у місті Будинку вчених. 26 січня 1925 р. на загальних зборах СНП було сформовано комісію з організації Будинку вчених. До її складу увійшли професори П. Рубін (голова), Ю. Фохт, В. Маковський, А. Рейнгард, І. Огієвецький, А. Джевецький. Було сформовано план роботи на перший квартал 1925 р. Голові Комісії професору П. Рубіну доручалося скласти проєкт статуту і кошторис Дніпропетровського будинку вчених [13, арк. 77].

Зміна з часом керівного складу Бюро Секції наукових працівників Катеринославського губвиконкому прискорила роботи з організації діяльності і Будинку вчених. Уже 21 липня 1925 р. на засіданні бюро СНП було повідомлено про надання місцевою владою приміщення та виділення коштів на його облаштування. Однак відсутність належного фінансування певною мірою плани зводила нанівець. Доводилося обмежитися організацією читальні, облаштуванням приміщень для проведення лекцій та інших культурно-освітніх заходів [14, арк. 9].

У 1926 р. робота зі створення Будинку вчених посилилася. На початку березня Секція наукових працівників направила доповідну записку до керівництва профспілки «РОБОС», ВУКСУ та ВУЦВК із проханням сприяти організації Будинку вчених у Дніпропетровську як центра культурного і наукового життя. Наголошувалося на значній культурній роботі, яка проводилася Бюро СНП серед науковців і членів їхніх родин: по «понеділках» влаштовувалися лекції, доповіді, творчі вечори, дискусії тощо, які відвідували від 60 до 350 осіб; працювала читальня, для якої виписувалися російські та іноземні журнали; організовувалися радіокурси та лекторські бюро [4, с. 104].

До доповідної записки додавалися проєкт статуту Будинку вчених, кошториси на обладнання та на утримання співробітників. Передбачалися видатки в сумі 9 570 крб. і прибутки – 8 000 крб. На утримання штату Будинку вчених було виділено 1 082 крб. Із них на утримання персоналу: завідувача Будинку (0,5 ставки) – 30 крб. на місяць, канцелярського працівника – 50 крб., служителя-прибиральника – 28 крб. На інші витрати: поповнення бібліотеки, переплетення книг та дрібні бібліотечні трати – 170 крб. на місяць; випуску журналів для читальні – 50 крб. на місяць; влаштування наукових доповідей, лекцій, вечорів, екскурсій, концертів – 100 крб. [14, арк. 36–37 зв.]. Для облаштування Будинку вчених планувалося купівля меблів, більярду, концертного роялю, обладнання кімнат для співробітників та обслуговуючого персоналу [14, арк. 38 зв.].

На засіданнях комісії з організації Будинку вчених у березні 1926 р. були доопрацьовані проєкт статуту Будинку вчених, кошторис на обладнання та утримання. Була складена і розіслана ще одна доповідна записка з проханням сприяти створенню Будинку вчених до ВУКСУ, Українського центрального бюро СНП, Катеринославського окрввідділу профспілки «РОБОС», Катеринославського окрвиконкому [4, с. 103]. Однак лише у грудні 1927 р. було отримано згоду на відкриття у Дніпропетровську Будинку вчених. 9 грудня 1927 р. на загальних зборах обрали його правління, що складалося з дев'яти постійних членів та двох кандидатів. До складу правління входили відомі науковці: П. Рубін, с. Шарбе, І. Новосильцев, С. Циммерман, Н. Руновський, с. Сагредо, А. Похвиснев, А. Джевецький, М. Малов, Б. Вексер. 16 грудня 1927 р. на першому засіданні правління Дніпропетровського будинку вчених його головою обрали професора І. Новосильцева, секретарем – А. Похвиснева, казначеєм – С. Сагредо. При правлінні було створено комісії: ревізійну, художню, бібліотечну та ін. [15, арк. 4].

На перших етапах своєї роботи правлінню довелося провести значну організаційну роботу щодо залучення наукових робітників до відвідування Будинку вчених. Зарахування проводилося на підставі заяви учасника Секції наукових працівників про бажання бути членом Будинку вчених. До 1 січня 1928 р. було видано 237 квитків членам Секції та 330 вхідних квитків для членів сімей наукових працівників. Бюро СНП відраховувало до каси Будинку вчених членські внески із сум, що сплачували наукові робітники до спецфонду Секції. Окрім того, кошторис Будинку вчених формували асигнування ВУКСУ, Наркомпросу УСРР, з місцевого бюджету та допомога з-за кордону [16, арк. 110].

Будинок учених перебував у підпорядкуванні бюро СНР професійної спілки «РОБОС», яка контролювала планування та виконання ним роботи, кошториси, затверджувала керівний склад. Організація роботи Будинку вчених здійснювалася відповідно до «Статуту Будинку вчених у м. Катеринославі». Органами управління Будинку вчених були загальні збори його членів та правління. Загальні збори були черговими, які скликалися не менше трьох разів на рік, та надзвичайними. Рішенням загальних зборів обиралися члени правління, затверджувалися плани роботи, кошториси, розміри членських внесків, звіти, правки до Статуту. Надзвичайні збори скликалися за письмовою пропозицією не менше 1/10 кількості членів Будинку вчених або за постановою правління Будинку вчених, ревізійної комісії й бюро СНР. Членами клубу Будинку вчених могли бути всі науковці, зареєстровані у СНР і ВУКСУ, які зробили вступний і членські внески [16, арк. 110].

Упродовж 1928 р. правлінням Будинку вчених було проведено 15 засідань, на яких розглядалися питання різного характеру: кошторис, планування роботи, звітувалися за проблеми тощо. Основними напрямками роботи Будинку вчених були організація творчих вечорів, концертів, читання тематичних лекцій, організація роботи різних секцій та гуртків [16, арк. 111]. Ключовим питанням у роботі правління Будинку вчених була турбота про перетворення установи на епіцентр наукового життя регіону. Члени Дніпропетровського будинку вчених ставали ініціаторами організації різного роду наукових товариств. Тут також проводили свої збори Акушерсько-гінекологічне товариство, Наукове товариство любителів світознавства, Товариство краєзнавства і Товариство сприяння музичній освіті. Керівництво турбувалося про виділення коштів на організацію кімнат готельного типу для приїжджих науковців з інших міст України та Союзу РСР [16, арк. 110].

Особливо успішною була робота бібліотеки. Уже на початок 1928 р. її абонентами стали 237 осіб. Цей чинник був урахований правлінням Будинку вчених, тому було збільшено фінансування бібліотеки, придбано 1 786 книг і виписано на цілий рік 12 журналів російською мовою та п'ять – українською. Підбором книг, які лягали на полиці бібліотеки Будинку вчених, займалася спеціально створена бібліотечна комісія. Вона вивчала інтереси читачів, потурбувалася про створення куточку книг для дітей. Щоденно бібліотеку відвідувало до 30 осіб. Проте позбавлення права самостійно підтримувати контакти із закордонними виданнями, переказувати кошти на їхні рахунки та замовляти літературу створили заборгованість Будинку вчених перед іноземною фірмою, яка припинила надсилати журнали [16, арк. 111].

Серед пріоритетів діяльності Будинку вчених у Дніпропетровську стала організація різних гуртків. Такий вид організації пізнавального дозвілля тільки починав зароджуватися і вже ставав популярним. У числі інших тут активно розпочав свою роботу гурток українознавства, який нараховував 30 осіб. Члени гуртка збиралися регулярно, двічі на тиждень, і працювали за певною програмою. На стадії створення були гуртки з вивчення іноземних мов, гри в шахи, більярд, секції для дітей тощо [17, арк. 27].

Проте з 1929 р. у зв'язку з політичними подіями («шахтинська справа», «процес СВУ», гоніння на інтелігенцію) в Україні основний напрям роботи Будинку вчених починає змінюватися з культурно-освітнього на масово-політичний. Змінюються склад та керівництво Будинку вчених. Станом на 3 квітня 1931 р. його правління налічувало 14 осіб, серед них були Б. Векснер, А. Смоленський, В. Дикарьов, В. Ходак, П. Фукс, П. Езау, Ф. Баб'є та ін. [4, с. 107]. У зв'язку зі змінами в роботі Будинку вчених, а також зростанням чисельності членів СНП (майже вдвічі) зростали й витрати адміністративно-господарські і на культурно-політичну роботу. Проте фінансування цих заходів не передбачалося кошторисами, тому гроші на нього не виділялися. Іншою причиною браку коштів була проблема передачі Будинку вчених до ВУКСУ, адже механізму передачі напрацьовано не було. Кошторис витрат на 1932 р. встановлювався у сумі 353 361 крб. 50 коп. На зарплату передбачалося 5 700 крб., на адміністративно-господарські витрати – 2 360 крб., на культвитрати – 20 800 крб., на обладнання та ремонт – 5 750 крб. [18, арк. 14–14 зв.].

Проблеми на цьому не закінчувалися. Під час організації Дніпропетровської області та її адміністративного апарату в лютому 1932 р. Будинку вчених та Дніпропетровську секцію наукових працівників було виселено з приміщення, що знаходилося за адресою: вулиця Леніна, 2. Там було розміщено міське комунальне господарство. Майно Будинку вчених та бібліотеку, що налічувала понад 15 тис томів, у тому числі й таку цінну для регіону іноземну технічну літературу, було перевезено у невелику кімнату при клубі залізничників.

До порятунку ситуації долучився Обласний комітет сприяння вченим. Його керівництво неодноразово зверталось до обласних органів влади, голови ВУКСУ, Комісії сприяння вченим при уряді СРСР про забезпечення членів Дніпропетровського будинку вчених приміщенням та порятунку бібліотеки. У зв'язку з таким становищем та чиновницькою бездіяльністю Дніпропетровський будинок вчених та Секцію наукових працівників було поставлено на межу повної ліквідації. Лише втручання обласної прокуратури змусило чиновників переглянути своє рішення і з часом виділити приміщення для Будинку вчених [19, арк. 4].

Отже, відсутність уваги з боку радянської влади до проблем і становища представників інтелектуальної праці змушувала останніх до самоорганізації із захисту своїх прав та інтересів. Майданчиками для вирішення матеріально-побутових проблем науковців стали ВУКСУ, секції наукових працівників та будинки вчених. Діяльність цих структур та ставлення до них місцевих органів влади можемо прослідкувати на прикладі Секції наукових співробітників та Будинку вчених Дніпропетровська.

Література:

1. Ноздрачев А.Д., Петрицкий В.А. Первый в России Дом ученых. *Вестник Российской Академии наук*. 1993. Т. 65. № 10. С. 922–930.
2. Білокін С. Київська вчена корпорація (20–50-ті роки ХХ ст.). Київ : Наукова думка, 2003. С. 288–289.
3. Калініна А., Луговський О. Розумні розваги для науковців та їхніх родин. З історії Київського будинку вчених НАН України. *Вісник Національної академії наук України*. 2009. № 1. С. 23–28.
4. Луговський О.Г. З історії заснування Дніпропетровського будинку вчених (1925–1932 рр.). *Вісник Дніпропетровського університету*. 2009. № 1/2. Вип. 17. С. 102–108.
5. Звонкова Г.Л. Академія наук України як центр наукових досліджень. 1920-ті роки. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. *Історія науки і техніки*. № 64. С. 52–63.
6. Вісті ВУЦВК. 1920. 14 вересня. № 220. С. 3.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 331. Оп. 1. Спр. 4. 53 арк.
8. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 5. 18 арк.
9. Коляструк О.А. Діяльність Всеукраїнського комітету сприяння вченим у 20-ті роки ХХ ст. *Інтелекція і влада*. 2008. Вип. 13. С. 97–111.
10. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 366. 104 арк.
11. Двірна К.П. Створення та організаційне становлення профспілки РОБОС у першій половині 20-х років ХХ ст. *Політика, історія, культура*. 2009. № 3. С. 91–93.
12. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 296. 78 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 198. 189 арк.
14. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 249. 86 арк.
15. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 334. 54 арк.
16. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 347. 167 арк.
17. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 416. 97 арк.
18. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 513. 28 арк.
19. ЦДАВО України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 468. 65 арк.